

CAPITAL SOCIAL. COMUNITATEA ÎNȚELEASĂ CA RESURSĂ

NORBERT PETROVICI

În vorbirea curentă apar recurent apelative de tipul "studentimea românească" sau "studentimea clujeană", mai ales când e vorba de mișcări revendicative sau când discursul cotidian se plasează într-un orizont al dezirabilului în care se fac considerații de tipul "dacă studentimea română ar fi mai unită...". Ele fac trimitere la un grup social pe care îl consideră, sau ar dori să îl considere, mai degrabă ca o comunitate de voințe și simțiri, și nu neapărat ca și un agregat de oameni cu voințe separate, agregat care în esență este dezarticulat.

Nu numai în vorbirea curentă sunt reperabile astfel de reprezentări. Ele apar și la nivel teoretic, în gândirea socială. K. Marx făcea distincția între clasă socială în sine și clasă socială pentru sine. A doua clasă socială are în vedere un grup social conștient de interesele sale și capabil să și le urmărească organizat fiind. Indivizii sunt echipați cu o conștiință de clasă capabilă să le dea un sentiment al apartenenței și să-i mobilizeze în vederea acțiunii colective, spre deosebire de indivizii din primul tip de clasă socială care nu au o asemenea conștiință. Indivizii din primul tip de clasă socială, chiar dacă sunt în situații sociale similare, rămân, totuși, la un nivel atomistic de organizare, preferând să-și urmărească doar scopul personal, fără a ține seama că o asociere ar fi mult mai utilă. M. Weber vorbește și el de strate sociale în care indivizii au un set de coduri comune și un sentiment al apartenenței la același grup social care facilitează comunicarea și relațiile între indivizii grupului, prevenindu-i de la o deschidere asemănătoare față de non-membri.

Ceea ce au în comun aceste conceptualizări este faptul că văd un grup social ca un agent corporat. Chiar dacă între agenții sociali care compun grupul nu există o veritabilă unitate volitivă cel puțin între aceștia există o rețea densă de relații și un set de condiții care facilitează existența acestor legături și crearea altora. Adică în cadrul lor există o veritabilă comunitate. În acest articol ne propunem să explorăm cu ajutorul acestei noțiuni, de comunitate, relațiile dintre studenții din Cluj-Napoca, și mai exact vom avea în vedere un regim special al noțiunii,

acela de capital social. De fapt ne propunem să abordăm problematica capitalului social din unghiul de vedere al comunității.

Pentru început vom explora teoretic conceptul de capital social construind o taxonomie a acestuia. În cadrul lucrării vom distinge între capital relațional, capital integrativ și capital de încredere. În partea a doua vom puncta empiric discuția teoretică anterioară cu ajutorul datelor obținute în cercetarea "Stiluri și moduri de trai ale studenților în spațiul multicultural clujean"¹

1. Comunitatea: definiții și efecte

Capitalul social este unul din conceptele cele mai dezbătute ale ultimei decade în sociologie, iar aceste dezbateri iscate în jurul lui au depășit cu mult sfera sociologiei. Fără îndoială aceasta și datorită relevanței lui sociale, căci el a fost tematizat și ca un instrument, ieftin și ușor de manevrat, capabil să mărească indicii de performanță a instituțiilor politice și a sistemelor de piață. În ciuda noutății lui, el reia, de fapt, una din temele fundamentale ale sociologiei, punând-o într-un cadru teoretic nou. Respectiv tema *socialității* propusă în cadrul unei teorii a *capitalului*, adică, socialitatea ca resursă "în vederea a...".

Comunitate și societate. Noțiunea de socialitate problematizează ordinea socială, mai exact, modul în care acțiunile sociale se compun, sintaxa lor. Nucleul conceptual se constituie din *relațiile* ce au loc între indivizi. Se pornește de la constatarea empirică că oamenii trăiesc mai degrabă în comunități decât singuri și se încearcă atât o explicare a acestui fapt cât și identificarea surselor de variație a tipurilor de co-existențe. În privința explicării con-viețuirii există două mari paradigme: (1) cea *contractualistă*, care explică ordinea socială prin acordul rațional între indivizii sociali; indivizii trăiesc laolaltă pentru că beneficiile care le aduce acest mod de organizare sunt mai mari decât cele care ar surveni în urma unui mod de viață solitar; și (2) cea *naturalistă*, care explică ordinea socială prin natura umană care îi determină pe indivizi într-un fel sau altul să se îndrepte spre celălalt; indivizii trăiesc laolaltă datorită unor atașamente afective puternice sau datorită faptului că modul în care se structurează sinele în cadrul copilăriei presupune

¹ Cercetare realizată în 2001, cu ajutorul finanțărilor din partea Fundației pentru O Societate Deschisă și a Centrului de Cercetare A Relațiilor Interetnice.

încorporarea celuilalt ca parte a eului sau pur și simplu datorită unor complexe instincte sociale.

Au existat tendințe de sinteză încă de la debutul sociologiei ca știință. De exemplu influențele distincții între *societate de status* și *societate de contract* a lui H. Maine sau între *comunitate* și *societate* a lui F. Tönnies. Cea mai elaborată distincție este însă a lui E. Durkheim care încorporează în conceptul de *solidaritate mecanică* virtuțile explicative ale unei poziții naturaliste, iar în conceptul de *solidaritate organică* virtuțile explicative ale unei poziții contractualiste. Doar că atât Durkheim cât și Maine și Tönnies atașează acestor concepte un sens evoluționist în sensul că solidaritatea mecanică (societatea de status, comunitatea) precedă istoric solidaritatea organică (societatea de contract, societatea), mersul fiind mai degrabă ireversibil și catacronic.

Doar în opera lui Durkheim se întrezăresc posibilități de utilizare a conceptelor ca stări ce denumesc situații simultane istorice². Durkheim propunea pentru diminuarea stărilor haotice, anomice ale societății moderne un proiect social corporatist, care investea *asociațiile profesionale*, care se vor comporta ca instanțe morale reglatoare, cu funcția de a restabili solidaritatea mecanică pierdută a societăților tradiționale. Solidaritatea organică se întemeiază pe diviziunea muncii, pe diferențiere socială și pe individualism. Ea este o ordine a indivizilor care se asociază conștient "în vederea" obținerii unui profit sau împlinirii unui interes care ar presupune costuri prea mari pentru a fi împlinite de către un individ. Dar această ordine este o ordine a singurătății a unei societăți distante, a unor oameni reci, calculați, distanți. Se constată empiric că într-o asemenea societate dezordinea este o componentă semnificativă³, având tendințe centrifuge de dezagregare socială, astfel încât ordinea contractuală nu poate supraviețui în ciuda beneficiilor evidente. Remediul este instaurarea chiar în sânul ordinii contractuale a unei solidarități mecanice, care se caracterizează prin similaritate, valori și credințe convergente, relații consolidate în timp (tradiții) și o proporție mai mare a relațiilor bazate pe afectivitate. Eficiența proiectelor contractuale, *societatea*, este dependentă într-un

² Chiar dacă teoreticienii au dreptate în ceea ce privește relațiile de succesiune ce pot fi reperate la nivel istoric între cele două tipuri de socialitate, conceptele pot fi utilizate într-un sens mai larg fără conotația evoluționistă, sporindu-le astfel eficiența teoretică.

³ Rate mari ale sinuciderilor, ale criminalității și ale bolnavilor psihici, devianță, costuri sociale neașteptate etc.

mod nebănuț de *comunitate*, în termenii lui Tönnies. Conceptul de capital social continuă pe această linie argumentative, dar asertând o legătură mai puternică între cele două.

În mod tradițional societatea beneficia de binefacerile comunității prin efectele integrative care le aducea. Durkheim propunea ca bastioane ale comunității asociațiile profesionale care ar fi fost prelungiri în modernitate ale breslelor medievale. În contemporaneitate proiectul social al integrării prin comunitate a fost implementat altfel, prin *societatea civilă*, propunere concurentă celei durkheimiene, de sorginte postiluministă.

Dacă în distincțiile operate prin noțiunile de solidaritate mecanică și organică se păstrau granițele dintre socialitate contractuală și socialitate naturală, prin noțiunea de capital social această distincție este mult mai neclară. Căci prin conceptul de capital social, comunitatea și societate sunt considerate simultan: pe de o parte (1) societatea beneficiază de relațiile care există între oameni în condițiile existenței unei comunități puternice, cea din urmă afectând *eficiența* economică și politică prin mobilizarea socialității; pe de altă parte (2) comunitatea beneficiază de prosperitate și guvernarea eficientă, permițându-i să se întărească, la scutul protector al societății.

În rândurile de mai sus am utilizat conceptul de comunitate definindu-l în mod general. În să ce înseamnă, mai exact, operațional, "comunitate"?

Caracteristicile comunității. Operațional *comunitatea* presupune: relaționare, similaritate, supraveghere, încredere.

La *nivel relațional* se pot decela un nucleu strâns interacțional (deseori bazat pe relații de natură sentimentală) și o periferie interacțională a cunoașterii și recunoașterii reciproce. *Comunitatea* în formațiunile sociale tradiționale presupune suprapunerea subsistemelor sociale, diferențierea socială fiind minimală. Aici relațiile economice, de natură civică, politice, religioase, de loisir, în mare parte cuprind aceiași membri constituind practic o rețea unitară de indivizi, spre deosebire de formațiunile sociale moderne unde aceste rețele nu se suprapun din perspectiva unui individ - el asociindu-se economic cu alte persoane decât cu cele cu care își petrece timpul liber, cu care este membru într-un partid politic, cu care vorbește despre știrile ce le-a aflat din ziare sau de la televizor sau personale cu care eventual se roagă. În cadrul formațiunilor sociale moderne comunitatea este mai degrabă dispersată în diferite rețele. De aceea nu credem că poate fi o măsură bună a acesteia gradul de suprapunere a rețelelor. Ci mai degrabă o măsură a

relațiilor comunitare ar avea în vedere natura lor, anume decontractualizarea explicită a relațiilor⁴. Prin urmare definim comunitatea prin negație: ea nu este societate.

Similaritate în comunitate desemnează normativizare similară a comportamentelor și un orizont valoric asemănător. *Supravegherea*⁵ este una din condițiile unei socializări reușite fiind un factor esențial în menținerea unui nivel mare de similaritate, sau altfel spus menținerea unui nivel acceptabil al devianței. Prin supraveghere se construiesc reputații și de diseminează informații. Observarea (reciprocă) naște *bârfa* element central în jocul menținerii și schimbării statutului social (Putnam, 1993; Colier, 1998). Dar tot observația (reciprocă) naște emulația în cazul efectelor comportamentale dezirabile. *Încrederea* este una din notele definitorii ale comunității, fiind un rezultat al supravegherii reciproce, similarității și al relaționării repetate. Supravegherea reciprocă cu sancțiunile aduse în cazul nerespectării înțelegerilor (contractelor) prin "degradări de status" sau sancțiuni punitive mai grave din partea comunității, veghează la diminuarea oportunităților permițând instaurarea unui climat de încredere. De asemenea, te încrezi mai ușor în indivizi cu care consideri că te asemeni și e mai greu să te încrezi în venetici (= străinul lui G. Simmel). Pe deasupra intervine și componenta tradițiilor (= obișnuințelor): în urma unor interacțiuni repetate cu diferiți indivizi e mai ușor să ai încredere în ei (Uslaner, 1999).

Una dintre criticile vehemente aduse de E. Durkheim paradigmei contractualismului individualist, respectiv unui teoretician care lucra în această paradigmă, H. Spencer, este aceea că orice contract se sprijină pe presupuziția unui garant al acestuia. Orice contract are o parte non-contractuală care trimite la o comunitate de valori și norme (*similaritate*), și *încrederea* în faptul că ea e capabilă să *supravegheze* contractele încheiate și să intervină în cazul derogărilor de la

⁴ Bourdieu (1996, 2000) arată cum relațiile în cadrul comunității, chiar dacă le putem considera din perspectiva unui observator ca și contractuale, sunt, din perspectiva actorului social, relații contractuale eufemizate, ele sunt daruri. Darul este chiar logica comunității, de vreme ce el este opus schimbului explicit.

⁵ Sau *ochiul public*.

responsabilitățile acestuia, fără acordul reciproc al părților. Adică orice contract presupune comunitate (în sensul larg al cuvântului⁶).

Dar nu numai atât. Comunitatea se poate constitui și ca resursă economică din perspectiva rețelei de care dispune individul. În cadrul rețelei de loisir de care dispune individul pot emerge relații economice sau acțiuni politice. Sau prin rețeaua de vecinătate pot fi disponibile diferite utilități care ar fi presupus costuri prea mari sau erau de neapropiat. Aici nu contează numai nucleul dur relațional ci și periferia rețelelor. Precum a arătat Granovetter (1973), în cadrul nucleului dur similaritățile pot fi prea mari, de exemplu pentru a aduce un surplus de informație, surplus care se dovedește foarte util în condițiile în care cineva își caută un loc de muncă. În schimb el poate fi disponibil prin legăturile mai slabe din cadrul diferitelor rețele.

Concluzii. Adică *comunitatea* poate fi văzută ca și resursă pentru ordinea contractuală, capabilă să faciliteze acțiunile productive ale oamenilor. Ea poate fi conceptualizată ca și un *capital*⁷. Prin urmare *comunitatea* nu influențează *societatea* doar din perspectiva prezervării acesteia prin efectele integrative, ci și prin *capitalul relațional*⁸ de care dispune individul și *capitalul de încredere*. Din perspectiva individului *comunitatea ca resursă* are în vedere utilitățile disponibile în rețele și propensiunea spre asociere facilitată de încrederea de care dispune față de diferitele tipuri de alteritate. Din perspectiva grupului *comunitatea* se constituie ca și capital în măsura în care reușește să *supravegheze eficient*, să producă *similarități percepute*, să producă *apartenențe grupale*, **mai** general să fie *integrativă*.

2. Capital social: definiții și efecte

Definiții și proprietăți. Definițiile clasice ale capitalului social, adică ale comunității înțeleasă ca resursă sunt cele ale lui J. Coleman, P.

⁶ Sensul restrâns al cuvântului trimite la interacțiuni față-către-față, sensul larg trimite la formațiuni sociale mari cu interacțiuni anonime care sunt bazate pe caracteristicile enunțate mai sus.

⁷ Capital denotă o "acumulare de muncă (în forma materială sau încorporată) care, atunci când este realizată pe bază privată, exclusivă, de către agenți sau grupuri de agenți le permite acestora să devină energie socială în forma de muncă reificată sau vie" (Bourdieu & Wacquant, 1992 : 118-119, apud Sandu, 1999 : 218)

⁸ Sau utilitățile de care dispune individul prin intermediul rețelei.

Bourdieu și a lui R. Putnam. Cea mai influentă este cea a lui R. Putnam, fiind, de altfel, teoreticianul care a dat acestui concept larga circulația socială subliniindu-i capacitatea sa instrumentală și prin articole de popularizare (1995, 1993)

"*Capitalul social* (...) este creat când relațiile dintre oameni se schimbă în așa mod încât facilitează acțiunea" (Coleman, 1980:304). *Capitalul social* este "suma resurselor actuale și virtuale care se acumulează la nivel individual și de grup în virtutea implicării într-o rețea durabilă de relații de cunoaștere reciprocă" (Bourdieu, 1983: 23) "*Capitalul social* se referă la caracteristici ale organizării sociale, cum ar fi rețelele sociale, normele și încrederea, care facilitează coordonarea și cooperarea pentru beneficiu mutual." (Putnam, 1993: 36).

Pentru că rețelele din cadrul societăților moderne nu se suprapun, individul este cuprins în mai multe grupuri relativ distincte. Capitalul social de care dispune un individ într-un grup este *transferabil* și în alte grupuri, în sensul că, încrederea pe care a dobândit-o în alteritatea din acel grup se poate transfera și la alteritatea din alte grupuri din care face parte. Sau utilitățile de care dispune într-un grup le poate face disponibile altor indivizi membrii ai altor grupuri.

Consumul unui anumit tip de capital are ca efect diminuarea lui. Capitalul informațional, face notă aparte, căci în urma consumului nu se diminuează. Datorită naturii sale capitalul social de asemenea face notă aparte, dar el nu numai că nu se diminuează, ci spre deosebire de capitalul informațional care doar se conservă prin consum, capitalul social sporește. Căci a consuma capitalul relațional înseamnă a întări relațiile sociale, adică tocmai consolidarea lui însuși.

Capitalului social, esie un bun relațional, adică el se plasează în spațiul inter-individual, nu în diferiți indivizi, în ciuda faptului că indivizii sunt cei care îl crează, constituindu-se ca bariere sau porți pentru circulația diferitelor tipuri de utilități, sau creând reputații sau diseminând încredere. Capitalul social este astfel un *bun public*.

Forme ale capitalului social. Am distins mai sus între utilizarea comunității ca resursă, pe de o parte din perspectiva individului și pe de altă parte din perspectiva grupului. Prin urmare putem să tematizăm capitalul social din două unghiuri: (1) al individului și (2) al grupului.

Capitalul social al unui individ se referă la măsura în care reușește să transforme relațiile de care dispune în diverse tipuri de capital: capital simbolic (dacă reușește să fie creditat simbolic, cu deferență, de către alți indivizi din cadrul rețelelor din care face parte în

fața altor indivizi – recomandări), capital informațional, capital economic, capital de înțajutorare (i.e. nu pot să îmi instalez singur un sistem de beculețe pe pomul de crăciun, care s-au stricat, dar vecinul meu electrician poate, iar eu pot să apelez la el), obținerea unor bunuri disponibile prin instituții (i.e. burse, vacanțe sau concedii în zone mai bune decât mi s-ar fi oferit în mod normal), capital politic (poate fi înțeles și ca și acces la capital simbolic, dar e mult mai mult decât atât, căci o instituție politică este și resursă organizațional și de mobilizare).

Capitalul relațional este înțeles din perspectiva unei rețele egocentrice. Chiar dacă luăm în considerare și latura integrării în instituții formalizate, prin acest mod de abordare, nu dizolvăm capitalul relațional în grup, de vreme ce vizăm oportunitățile pe care indivizii și le fac disponibile prin relaționări. Prin capital social din perspectiva grupului, sau *capital de integrare*, se înțelege altceva. Măsura în care comunitatea este integrată în vederea susținerii contractului, sau altfel spus, menținerii ordinii societale moderne a cărei natură este contractuală. Și aici am amintit ca moduri de manifestare a funcțiilor integrative comunitare: oferirea unei supravegheri eficace și crearea unor similarități. Cele două moduri ale acestei funcții nu pot fi prea ușor decelate în cadrul grupului, ele fiind mai degrabă corelative. Ele conduc la crearea reputațiilor, statuturilor sociale, la sentimente și idei asemănătoare, sentimente de apartenențe, impunerea autorității și a uzului legitim a coerciției. Un grup bine integrat dispune de un capital social mai mare. Un grup prost integrat dispune de un capital social mai mic. Evident dependențele nu sunt lineare. Un capital integrativ foarte mare diminuează individualitatea și inițiativa personală. Societate este anulată.

La nivel societal, aminteam mai sus, în modernitatea democratică rolul instituțiilor cu funcție comunitară este jucat de *societatea civilă*⁹. Societatea civilă se definește ca sub-sistemul non-politic care are efecte regulative asupra acestuia și suplinește pleiada de nevoi și interese care nu pot fi satisfăcute prin intermediul statului. Ea se constituie din organizații. Aceste organizații pot avea diverse finalități dar în principiu ele se manifestă ca forțe integratoare prin oferirea suportului comunitar fie în activități de loisir, fie în lupta pentru cauze comune (grupurile minoritare etnice, religioase sau sociale), fie de reabilitare socială, etc.. Importanța lor macrosocială constă și în faptul că

⁹ Și aminteam, tot mai sus, că un proiect alternativ îl consituia corporatismul (integral).

pun la dispoziție o rețea organizată care poate fi convertită spre diverse utilități. Putnam, în *Making Democracy Work*, lucrare care a devenit clasică în acest domeniu în cei opt ani ce s-au scurs de la apariția ei, arată cum angajarea civică este o condiție a bunei guvernări și a prosperității economice a diverselor regiuni din Italia.

Am vorbit de capital social, atât cel relațional, cât și cel integrativ ca un concept actualizăm. Un individ posedă un capital relațional mare în măsura în care actualizează anumite beneficii. De asemenea într-o comunitate putem vorbi de capitalul social integrativ în măsura în care se actualizează în organizații. Acest concept nu este unul potențial, atât timp cât în nodurile rețelelor se află indivizi care dispun de relații. Chiar dacă legătura există utilitățile pot să nu circule, iar conceptul de capital social are în vedere tocmai capacitatea relațiilor sociale de a se constitui în resurse pentru individ. În același mod se pune problema și la nivel grupai, grupul poate să existe dacă el nu se transformă într-un furnizor de bunuri comunitare. Nu numai la nivel de măsurare se pune problema actualizării rețelelor, ci chiar la nivel conceptual. Un bun fizic este capital dacă este utilizat în procesul productiv. În acest sens înțelegem faptul că acest capital este un bun public. Rețelele sunt un bun public și ele au existență independentă de unul sau altul dintre indivizi, care se pot retrage (evident cu unele pierderi dacă este un nod care (ace deschideri spre alte rețele), dar actualizarea rețelelor ca suport pentru circulația anumitor utilități este dependentă de *individ* și de indivizii prin care și de la care circulă utilitățile. Si la nivel de grup, doar dacă sunt actualizate în diferite feluri funcțiile comunitare putem vorbi de capital social.

Putnam (1993b) arată că una din externalitățile integrării prin organizații este *încrederea*. Cooperarea și coordonarea care se realizează conduce către acest efect. Încrederea este disponibilitatea de a intra în relații. Este acea latură a puterii relaționării, adică un *capital de socialitate*. Departe de a fi unidimensional, încrederea este un fenomen polivalent. Una din cele mai cuprinzătoare clasificări este cea a lui E. Uslaner (1999a, b). El pornește prin a distinge între *încredere în instituții* și *încredere în oameni*.

Încrederea în oameni nu este nici un monolit, ci un concept multidimensional. Uslaner distinge trei tipuri de: *interpersonală* (sau moral), *strategică* (sau personalizată) și *particularizată*. Primul se referă la o încredere difuză între oameni, o încredere în alteritate, el fiind măsurat

în general prin întrebări de tipul "Dumneavoastră credeți că se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni?"¹⁰. Încrederea strategică provine din experiența individului cu alteritatea concretă, experiența fiind cea care conduce la jocuri strategice de plasare sau de retragere a încrederii. Încrederea particulară se referă la încrederea în grupuri sociale de similaritate. Încrederea în oameni poate fi o externalitate produsă de interacțiunile oamenilor în cadrul rețelelor egocentrice, dar poate fi rezultatul unei societăți integrate.

Încrederea în instituții este una din variabile care corelează pozitiv cu indicatorii de performanță a instituțiilor politice (Hetherington, 1998, 1999). Exisă puternice argumente care arată că există corelații puternice între încrederea în instituții și încrederea generalizată. De asemenea există cercetări care arată că încrederea în instituții este o încredere strategică (Newton, Kenneth & Norris, 1999)¹¹.

Capital Social: Studenții din Cluj Napoca 2001

1. Capital Relațional

Ipoteze. Tipurile de utilități care circulă în cadrul rețelelor unui student pot fi de diverse feluri. Utilitățile instituționale studentești¹² sunt o parte ale acestora. Modul în care ele se fac disponibile poate releva o parte din structurile universității, dacă prin universitate se înțelege un angrenaj birocratic. Perspectiva asupra acestor relații este ego-centrică, mai exact este privilegiat unghiul de vedere al studentului, felul în care *lui* îi sunt făcute accesibile utilitățile. (1) Dacă ele i se fac accesibile prin rețele informate, este probabil ca mecanismele universitare să nu funcționeze precum ar fi dezirabil, ele realizându-se mai degrabă într-un

¹⁰ Evident această întrebare este problematică ; ea nu măsoară perfect ceea ce și-a propus, de vreme ce răspunsul poate fi contaminat de încrederea față de cei la care se gândește. Chiar dacă individul are conceptul de "oameni" în minte, se știe că el nu este descărnat de orice fel de trimiteri spre anumiți oameni, și e probabil să fie persoanele semnificative sau apropiate.

¹¹ Apud G. Bădescu, 2001.

¹² În chestionar itemii care încearcă să surprindă utilitățile instituționale sunt răspunsurile la întrebarea "La cine ai apela dacă ai avea nevoie de... ?" : intervenții la Decanat sau Rectorat; informații legate de bibliografie / surse suplimentare; lămurirea unor neclarități legate de domeniile studiate; intervenții la secretariat / serviciu social; ajutor în contestarea unei note.

"subsol structural", departe de ochiul public, la întuneric; aici recompensele pentru aceste utilități, pentru cei ce le furnizează, nu sunt doar instituționale - care oricum îi revin funcționarului - ci și sub forma cadourilor explicite (mita). (2) Dacă în schimb ele i se fac accesibile prin căile formale ale universității, mecanismele universității ar putea fi cele de dorit. Prin itemii pe care îi avem la dispoziție nu putem afirma cu certitudine acest lucru și probabil pentru a obține această certitudine rezultatele de față ar trebui completate de un studiu calitativ, de tip etnografic. Ipoteza formulată mai sus, cu cele două regimuri ale sale, se cere a fi nuanțată. (3) Existența unui "subsol structural", al relațiilor informale în cadrul instituției, este un fapt care poate nu numai să diminueze performanțele instituției, ci le poate și spori. De asemenea tranzacțiile în aceste rețele se pot face nu doar prin mită, ci și cu ajutorul cadourilor eufemizate (adică urmând logica schimburilor în cadrul comunității). De exemplu existența unor rețele informale de tip student - coleg, student - prieten presupune pentru student existența unor posibilități de acumulare a unor resurse de cunoaștere¹³, pentru care costurile tranzacționale nu sunt așa mari ca în cazul unor relații formale student - profesor, fiindcă sunt mai accesibile. Pe de altă parte presupun și recunoașterea unor indivizi care dețin un capital de cunoaștere mai mare și care ar putea acorda sprijinul necesar pentru a înțelegea unor lucruri problematice. Iar recunoașterea este un mod de acordare a unui statut social

Indicatori. *Un indicator sintetic de accesibilitate a utilităților* ar trebui să poată da seama de trei condiții: individul (1) poate să-și procure singur utilitățile, deci se poate ca tocmai el să fie poartă de acces spre ele, (2) poate să și le procure prin intermediul rețelei (3) nu poate să-și procure utilitățile nici singur, nici prin rețea. În cazul în care studentul poate să-și procure singur utilitățile instituționale, structura birocratică a universității îi facilitează un contact direct cu agenții responsabili cu furnizarea lor. În cazul în care este nevoie de intermediari, probabil (1) regulile birocratice trebuiesc transgresate pentru obținerea utilităților, ele fiind prea strâmte pentru a ține cont de cazurile particulare; dacă transgresările au o frecvență prea mare înseamnă că regulile în general sunt prea înguste sau prost "cusute"; sau (2) agenții responsabili cu

¹³ Studenții pot prin asemenea rețele să-și lămurească unele neclarități legate de domeniile studiate sau prin care ar putea avea acces la informații legate de bibliografie sau surse suplimentare de informare.

furnizarea lor sunt închiși într-un turn de fildeș care nu-i permite studentului acces ne-mediat. În cazul în care studentul nu are la cine apela și nici nu poate să rezolve singur problemele instituția nu furnizează nici un fel de acces la utilități, manifestându-se discreționally.

Un indicator al facilitării accesului prin relații informale la utilități va avea în vedere (1) numărul de accese mediabile formal și (2) numărul de accese mediate informai. Un alt tip de indicator ar putea fi următoarea rată : raportul numărului de accesări prin relații informale la numărul de accesări formale.

Rețele și utilități. Am încercat să redăm sintetic structura relațiilor și tipurilor de utilități de care dispun studenții. Graficul din anexa 1 reprezintă simultan tipurile majore de rețelele în care este integrat un student: (rudenie, prietenie, vecinătate, profesionale: relații cu colegii și relații cu profesorii) și tipurile majore de bunuri de care are ar putea nevoie un student și ar putea să le obțină prin rețea. Notă aparte face "ajutorul financiar (împrumut)", care nu ține de contextul instituțional universitar, e mai degrabă o variabilă de control, precum se vede, ea fiind mult depărtată de celelalte utilități și relații¹⁴. Interpretarea graficului se face astfel: punctele mai apropiate în spațiu dau seama de o asociere mai puternică.

La nivelul utilităților pot fi detectate trei categorii de utilități : (1) cele cu caracter mai accentuat birocratic: intervenții la Decanat sau Rectorat, intervenții la secretariat / serviciul social și ajutor în contestarea unei note; (2) cele cu caracter informațional-profesionale : lămurirea unor neclarități legate de domeniile studiate și informații legate de bibliografie / surse suplimentare și, în sfârșit, (3) o clasă cu un singur element: ajutor financiar (împrumut).

Studenții, pentru a face intervenții la Decanat sau Rectorat, apelează în proporție de 41,5% la ajutorul profesorilor și 33,5% dintre ei preferă să și le rezolve singuri. Am putea spune că aceste instanțe sunt relativ deschise studentului, însă de multe ori e necesar ca un profesor să negocieze sau să rezolve problemele.

¹⁴ O parte dintre itemi au un caracter situațional și nu rutinier (cum ar fi "intervenții la Decanat sau Rectorat" fata de "lămurirea unor probleme legate de domeniile studiate"). Adică nu sunt situații tipice și ar fi problematice generalizări nomotetice. În ciuda acestui fapt, putem să inferăm asupra capitalului relațional în cadrul universității al studentului, tocmai datorită faptului că, prin natura lor, relațiile sunt ocazionale.

Procentele se schimbă simțitor când e vorba de solicitări adresate secretariatului sau serviciului social, fiind foruri cu un statut mai mic față de Decanat sau Rectorat: 51,6% din studenți își rezolvă singuri problemele și apelează în procent de 15,8 la profesori pentru medieri. Secretariatul este proiectat ca un punct de acces la problemele birocratice ale instituției pentru student. Chiar dacă procentul este mare al celor care îl apelează direct, 53.5%¹⁵ din studenți nu o fac, preferând ajutorul altor persoane sau pur și simplu nu au la cine apela (8,8%). Dacă în cazul Decanatului sau Rectoratului este normal să existe o oarecare închidere în cazul secretariatului și serviciului social nu.

În cazul contestării notelor funcționează relațiile directe și mai degrabă formale: 41,8% dintre studenții își rezolvă singuri aceste probleme și 39,7% apelează la ajutorul profesorilor. Adică pe căile mai degrabă informale contestarea unei note se face în proporție de 14,8%, adică un procent relativ mic.

Pentru a reda accesibilitatea instanțelor universitare proiectate birocratic¹⁶ am putea construi un indice după logica expusă mai sus. Valorile pozitive vor reda în ce măsură studentul mai degrabă apelează la relații pe care le are pentru a-și rezolva problemele. Valorile negative arată în ce măsură studentul mai degrabă își va rezolva singur problemele, iar valori apropiate de zero vor indica faptul că nu are la cine apela¹⁷.

Instanțele birocratice sunt relativ deschise: 42,6% dintre studenți își rezolvă mai degrabă singuri problemele. Însă 41,3% apelează la ajutor și 16,1% nu au la cine apela. Proporțiile nu trebuie reificate, ele sunt orientative. Chiar dacă le lipsește caracterul exactității, ele indică totuși că studentul le accesează destul de greu, obținerea utilităților fiind mai degrabă anevoioasă și, pentru o parte dintre ei, chiar inaccesibile.

Pentru a reda gradul de acces pe căi mai degrabă formale (prin profesori) față de cele mai degrabă informale (prin rude, prieteni, colegi, altele tipuri de rețele) putem construi un indicator care să facă o medie a procentelor de acces informal și să împărțim la numărul maxim de accese formale. Un alt tip de indicator ar fi o rata: accesele formale divizate cu

¹⁵ Fiind răspunsuri multiple, procentele însumate pot fi mai mari decât 100.

¹⁶ Decanat și Rectorat, secretariat și serviciu social, acordarea notei.

¹⁷ De vreme ce deschiderea diferitelor instanțe birocratice nu sunt la fel de importante, indicatorul a fost construit prin însumare *ponderată* astfel: secretariatul a avut ponderea cea mai mare 0,5, apoi contestarea unei note 0,3 și decanatul și secretariatul 0,2.

accesele informale. Datele furnizate de primul tip de indicator nu ne relevă prelevanța structurilor informale față de un maxim al celor formale¹⁸. În schimb cel de-al doilea ne aduce informații interesante.

Procentul relațiilor informale din relațiile formale prin care se accesează Decanatul sau Rectoratul este de 63,4. Relațiile formale prevalează asupra celor informale, dar cele informale sunt și ele relativ mari. La secretariat aceste raporturi se inversează. Numărul acceselor informale este mai mari decât cele formale de 1, 83 ori, adică aproape de două ori. Aici mediile sunt făcute de prieteni, colegi de școală, de persoane în alte tipuri de relații și rude, enumerarea fiind făcută în ordinea descrescătoare a intervențiilor. Probabil aici funcționează "micile atenții" care lubrifiază furnizarea utilităților. Dar și faptul că unele raporturi nu sunt prea importante și atunci nu li se acordă atenție prea mare, astfel încât unii studenți își trimit colegii să le ducă/aducă acte, sau alte lucruri, la secretariat, sau să le procure ei în numele lor. În cazul contestării notelor raportul este din nou în favoarea relațiilor formale.

Un alt tip de utilități disponibile în rețea sunt cele legate de resursele de cunoaștere. Pe lângă căile oficiale de "predare" a informației și a surselor de informare (profesor - student), există căi prin care neînțelegerile "predaniei" profesorilor pot fi lămurite și surse suplimentare, alternative pot fi obținute. Graficul la care am făcut trimitere arată că cele două utilități amintite sunt disponibile în mod asemănător în rețele. Și anume studentul este într-o proporție mică autarhic, fiind legat de rețele lor de distribuție. Și principalele rețele de apropiere a acestor bunuri sunt cele profesionale: prin profesori¹⁹ și colegi²⁰. Aici indicatorii de prelevanță a rețelelor informale asupra celor formale iau valori mari²¹. În cazul bibliografiilor și surselor informale se accesează în egală măsură rețelele informale (în principal colegii și prietenii) și rețelele formale (profesorii), adică 103,9%. Iar în cazul

¹⁸ Indicatorul ia valorile : pentru intervenții la decanat și rectorat 0,05; pentru intervenții la secretariat și serviciul social 0,06; pentru contestarea unei note 0,03.

¹⁹ Pentru informații legate de bibliografie / surse suplimentare, 64,4% apelează la profesori, iar pentru lămurirea unor neclarități legate de domeniile studiate 71,3% apelează la profesori.

²⁰ Pentru informații legate de bibliografie / surse suplimentare 40,1% apelează la colegi, iar pentru lămurirea unor neclarități legate de domeniile studiate, 37,1% apelează la colegi.

²¹ Pentru cel care divide accesările informale ale utilităților la numărul posibil de accesări formale avem 0,13 în primul caz și, respectiv 0,12 în al doilea caz.

neclarităților se accesează în proporție mai mare profesorii decât alte rețele (de asemenea cele colegiale și de prietenie), însă cu o frecvență mare (80,8%).

Precum se poate vedea în anexă secțiunea 3 și 4, diferențele între cele două etnii nu sunt mari ceea ce conduce spre concluzia că există un același regim instituțional pentru amândouă.

În *concluzie*, studentul, chiar dacă are acces la instanțele birocratice, accesul este limitat. Accesarea prin rețele se face pe linie formală, doar în cazul secretariatului relațiile informale sunt mai semnificative decât cele formale, în ciuda faptului că accesarea formală rămâne de departe cea mai importantă rețea²². Există rețele de distribuție a resurselor de cunoaștere atât formale, ele fiind cele mai puternice, cât și informale, adică între studenți. Acest lucru ar trebui să sporească performanța studentului, integrându-l într-o rețea care-l ajută să își sporească capitalul de cunoaștere.

Relații între rețele. Făcând o analiză a căilor multiple prin care indivizii își pot procura utilitățile instituționale, și ne referim aici la rețelele de acces, putem să deducem, cel puțin în parte, relațiile între aceste rețele, apropiierile lor sau suprapunerile. Presupunând că dacă spre aceeași utilitate există diferitele rețele care sunt considerate moduri de a le procura, atunci între aceste rețele există afinități.

Dacă se iau în considerare alegerile multiple pentru unele rețele pentru diferite utilități²³, se poate observa, după cum apare și în graficul din secțiunea 3 a anexei²⁴, că avem trei grupuri de rețele (1) prieteni și colegi de școală, (2) rude, colegi de cameră și vecini, altele (3) profesori. În interpretarea noastră, o apropiere prea mare între rețele ar fi însemnat o intruziune a informalului în formal, indicând mai degrabă o corupție a sistemului. Însă, precum am constatat mai sus, nu se verifică acest lucru pentru universitate. Densitatea mică a rețelei de rețele confirmă acest lucru²⁵. O parte din prieteni pe care îi are un student sunt colegi de

²² Procentele cumulate a acceselor din toate rețelele informale sunt mai mari decât procentul acceselor prin rețeaua formală a profesorilor. Dar procentul acceselor prin rețeaua formală a profesorilor este mai mare decât fiecare procent în parte a acceselor prin rețelele informale-

²³ De exemplu alegerea rudelor și a prietenilor pentru intervenții la Decanat sau Rectorat sau pentru obținerea unor informații legate de bibliografie / surse suplimentare.

²⁴ Obținut prin scalare multidimensională.

²⁵ Densitatea este 0.008. Am considerat rețeaua rețelelor ca fiind un graf cu valori, neorientat, cu multicitatea (valoarea maximă posibilă a unei linii) maximul valorii pe care a luat-o în grafic o linie, unde o valoare a unei linii este numărul de alegeri simultane a celor două rețele.

școală, dar nu neapărat colegi de cameră / vecini, sau cel puțin aceștia nu sunt căi de acces utilitar în universitate, spre deosebire de colegi de școală. Rețelele de rudenie precum cele de vecinătate sau altele intervin mai rar în procurarea utilităților decât celelalte rețele și dacă intervin ele sunt relativ interșanjabile, adică pot rezolva diferitele probleme instituționale aproximativ în aceeași măsură.

Profesorii sunt cea mai folosită cale de acces în instituție, deci cea mai directă legătură cu utilitățile, lucru care precum spuneam vine să confirme că instituția este autonomă, rețelele de procurare a utilităților sunt mai degrabă endogene universității.

Caracteristicile rețelelor. Însă să vedem cum am putea caracteriza rețelele la care apelează studentul. Am putea face acest lucru în termeni de granițe de asocieri între rețele. Presupunând consistența denominațională a individului - adică că el se referă la prieteni în contextul accesului la utilități instituționale în același sens ca și la prieteni în contextul loisirului sau al relațiilor confesionale - chiar dacă are diferiți prieteni în aceste contexte, deci, presupunând această consistență, am putea contura ariile de întindere a rețelelor sale²⁶.

Păstrând același registru a relațiilor utilitare, mai exact cel al relațiilor de ajutor financiar, respectiv împrumut²⁷. O grupare vizibilă este cea în jurul categoriei rudă²⁸. Clusterul format în jurul acestuia este format din puncte ce se referă la ocupație. Acest lucru ne permite să afirmăm că studenții sunt recrutați din clasele ocupațională a profesiilor liberale sau tehnice cu studii superioare, servicii cu cel mult studii medii și muncitori²⁹. Debitorii sunt mai degrabă studenți, fiind prieteni sau colegi (de școală sau de cameră - mai des de la colegi de cameră decât de la colegii de școală).

²⁶ Metode la care am apelat, pentru a repera proximitățile între rețele, a fost analiza de omogenitate (Homans).

²⁷ Răspunsuri la întrebarea: "De la cine împrumuți cel mai adesea bani?". Și se cere caracterizarea persoanelor prin următorii itemi: relația, sexul, ocupația, naționalitatea, nivelul educației.

²⁸ Vezi anexa, secțiunea 6 și 7.

²⁹ Procentele alegerilor acestor ocupații pentru persoanele care furnizează ajutor financiar, dacă nu considerăm alegerile pentru categoria student; pentru profesii liberale cu studii superioare 54,9; pentru servicii 23,4; pentru muncitori 9,9; iar pentru antreprenori 7,0. Mai există o categorie cu un procent mic de 4,2, cea a casnicilor și șomerilor.

În cazul relațiilor de loisir se păstrează aceleași distanțe ca și în cazul relațiilor pecuniare de împrumut: fetele sunt mai apropiate de rude, mai ales de sex feminin, și de colege de cameră, iar băieții de prieteni de sex masculin, dar, în ambele cazuri, dominante rămân relațiile de prietenie cu persoane cu studii superioare din categoria student. Relații de loisir cu colegii de școală chiar dacă există sunt destul de puține, iar cele cu profesori sunt, practic, inexistente. Cu alte categorii profesionale decât cele de student relațiile nu sunt prea strânse, aproape inexistente. Maghiarii au o tendință ușoară de a petrece mai mult timp cu rudele. În schimb, chiar dacă între români și maghiari nu se pot repera diferențe semnificative în caracteristicile persoanelor cu care își petrec timpul liber, există o clară ruptură între ele: românii își petrec timpul cu români, iar maghiarii își petrec timpul cu maghiari³⁰.

Relațiile confesive se desfășoară în aceleași granițe, păstrându-se scindarea cea mai puternică de-a lungul axelor: etnice (român - maghiar) și profesionale (student – non-student), iar grupurile între care au loc mai multe schimburi fiind cu prietenii studenți de aceeași etnie și cu rudele cu studii superioare și medii.

2. Capital Integrativ

Am distins între capital social din perspectiva individului și capital social din perspectiva grupului. Barieră care, deși cu un anumit grad de arbitrar, indică două laturi distincte ale acestui capital. Evident că cel din perspectiva grupului se manifestă prin indivizi, dar e vorba de perspective distincte, una egocentrică, cealaltă e din punctul de vedere al rețelei. Cele două perspective se constituie în dimensiuni distincte, pentru că nu e vorba doar de unghiuri diferite asupra aceluiași punct focal, ci de unghiuri diferite asupra a două puncte distincte: (1) individul pe de o parte, (2) grupul pe de altă parte.

Un capitalul social mare la nivel de grup conduce către efecte integrative. Aceasta pentru faptul că o comunitate puternică e capabilă să-și supravegheze eficient membrii, să le producă similarități percepute și să le inducă apartenențe la grup. Comunitatea nu acționează linear producând aceste efecte, ci mai degrabă avem de a face cu un circuit în care efectele acționează la rândul lor spre a întări comunitatea.

³⁰ Vezi anexa, secțiunea 8.

Am putea avea în vedere multiple *nivele de analiză* a vieții studentești ca și grup social / grupuri sociale. De exemplu, un nivel de analiză ar fi cel al instituției universitare, sau cum am făcut până acum la nivel de instituții, universitățile clujene. Sau să considerăm integrarea lor în societate sui generis.

Organizațiile³¹ sunt instanțele care pot fi responsabile de supravegherea puterii, oferind, totodată, studentului accesul la o rețea în care poate găsi: sprijinul unui grup care să-l ajute în aplicarea planurilor sale, sentimentul apartenenței la un grup, supravegherea prin sancțiuni, care pot merge până la excludere dacă nu se supune regulilor sale. Organizațiile pot să devină grupuri deviante, însă legitimitatea lor. În acest caz, este retrasă de grupul supraordonat.

La nivel universitar, organizațiile studentești, sindicale sau cultural-științifice, pot fi bariere în fața puterii instituționale locale sau guvernamentale³², sau canale de redirecționare a puterii, sau instanțe care negociază unele decizii ce privesc studenții. În cazul în care organizațiile și indivizii nu pot să își revendice pe căile oficiale drepturile, ele pot să și le revendice pe căile protestatate. Un mediu în care măsurile represive sunt mult prea dure pentru acțiunile de protest organizațiile și indivizii nu beneficiază de căi de reglare care să conducă spre integrare. Un alt mecanism de supraveghere a instituției universitare este reprezentantul studentului. Organizarea și participarea la acțiunea de vot a reprezentantului este un indicator al capitalului social³³.

La nivel societal, o imagine asupra capitalului social al studenților trebuie să țină seama de mai multe aspecte ale acestui concept. La nivel societal, diverși agenți integratori produc efecte diferite. Mass-media are un efect mai difuz, iar apartenența la o organizație sau participarea la manifestările unor organizații au efecte mai punctuale. Cei care au un consum mediatic mai mare e probabil să

³¹ Putnam își centrează analiza la acest nivel al organizațiilor.

³² Ca și în cazul grevelor studentești, cu revendicări ce pot fi satisfăcute doar de către instituțiile guvernamentale.

³³ Datele pe care le avem la dispoziție nu permit agregarea unei imagini a eficienței organizațiilor ca mecanisme integrative pentru individ, nici ca agenți de supraveghere ai puterii. De asemenea, nu putem estima nici deschiderea mediului universitar la acțiunile de protest, căci întrebările care vizează acțiunile protestatate nu sunt adresate astfel încât să inducă interviuatului un efect de ancorare a răspunsului în mediul universitar. Chestionarul nu dispune, de asemenea, de întrebări referitoare la alegerile reprezentanților.

preia anumite atitudini și valori o dată cu informația furnizată³⁴. Un alt aspect este cel al organizațiilor. Cei ce sunt membrii ai unor organizații sunt expuși unui mesaj mai exact cu care ei sunt de acord, conducând spre sporuri de socialitate in-group. Putnam (1993, 1995) arăta cum organizațiile au ca efect neașteptat, secundar, încrederea în ceilalți membri și în ne-membri ca urmare a coordonării și cooperării reciproce a acțiunilor.

Consumul mediatic are efecte multiple asupra capitalului social. Putnam (1995, 1999) a încercat să demonstreze că televizorul are efecte negative asupra capitalului social, în funcție de tipul de emisiuni vizionate și de durata vizionării. O durată lungă de vizionare a televizorului împiedică relaționarea, deci comunitatea. Integrarea nu are sens decât în condițiile în care există persoane cu care să se integreze individul, iar dacă ele sunt "conectate" la televizor, nu e cazul.

Datele relevă că foarte mulți studenți citesc ziare³⁵. Băieții citesc mai mult ziare decât fetele³⁶. Aceasta se explică pentru că băieții citesc "Pro Sport" și "Gazeta Sporturilor"³⁷. Nu avem de a face cu o veritabilă participare civică, cu un student civic, ci cu un student băiat care vrea să fie distrat (entertained). Totuși aceste ziare creează *apartenențe*, pentru că sportul nu este prezentat distant, rece, fără o anumită vibrație afectivă. Sau se creează echipe de suporteri, nu neapărat organizați, ai unei echipe sau alta. Pe de altă parte prezentarea lui este încărcată cu sentimente puternice naționale³⁸. Când echipa națională de fotbal joacă cu alte echipe naționale, nu se afirmă în vorbirea curentă că "selecționata României" are un meci cu o altă selecționată națională, ci că "noi" avem meci cu "alții".

Nu se poate estima cât de relevantă este pentru măsurarea capitalului social audierea radioului. Căci studentul ascultă la radio emisiuni muzicale sau centrate pe divertisment. Efectele integrative sunt cele ale apartenenței la aceeași generație și crearea unui cod comun de

³⁴ O neutralitate axiologică jurnalistică nu nu este posibilă. Dar nici un consumator de mass-media tabula rasa, necritic, nu e posibil.

³⁵ Vezi anexa, secțiunea 9.

³⁶ 48,0% băieți citesc ziare zilnic sau de câteva ori pe săptămână, față de 28,8% dintre fete. Diferențele sunt semnificative (h^2 este semnificativ), cu un coeficient V de 0,227 semnificativ.

³⁷ Împreună cumulează 17,7 din răspunsuri, fiind cel mai mare procent, iar asocierea între citirea ziarelor ProSport și Gazeta Sporturilor și sexul respondentului este semnificativă.

³⁸ Vezi în acest sens Bourdieu, 1998.

referințe. Dar cât este de superficial acest cod? Studentul este influențat de text sau nu? Cât de importanți sunt factorii stilistici transmiși pe acest canal mediatic? Sunt ei capabili să creeze o unitate stilistică integrantă la nivel de generație (public țintă)?

Pentru că nu putem cuantifica efectele televizorului și a radioului asupra capitalului social și de unde anume curba de vizionare devine descendentă având efecte negative asupra capitalului social; și pentru că efectele radioului sunt neclare³⁹, vom estima capitalul integrativ ținând seama doar de frecvența cu care sunt citite ziarele.

Apartenența la organizații în cazul studenților clujeni, din nou, este problematică. Nu numai că participarea ca membru în organizații este semnificativ diferită pentru maghiarii și românii⁴⁰, dar ei se comportă diferit în acest sens. Românii participă mai degrabă la asociații profesionale, iar maghiarii participă la asociații cu caracter sindical-atitudinal, ei fiind înregimentați în organizații cu profil etnic, precum KMDSZ⁴¹. Selecția în cele două tipuri de organizații este distinctă. În cazul asociațiilor profesionale avem de a face cu interese profesionale și un caracter de voluntariat mai accentuat, căci aceste organizații nu dispun de fonduri financiare prea mari. În cazul asociațiilor cu profil etnic avem de a face cu integrarea firească în rețelele de cunoștințe și prieteni pe care studentul le aduce de acasă. Maghiarii sunt concentrați în anumite zone ale țării, puține la număr. Când vin în mediul universitar clujean, singurul mediu în care există instituții cu secții maghiare, e normal să existe rețele de grupuri de prietenii și cunoștințe mult mai dense decât în cazul românilor. În plus există un caracter militant, specific unui sentiment al minorității, care este puternic reprezentat în profilul atitudinal al etnicilor maghiari. În plus aceste organizații sunt sprijinite financiar mult mai puternic de alte organizații și fundații și chiar de guvern. De ele sunt legate și interese pecuniare și oportunități de studiu mult mai clar conturate decât în cazul celorlalte tipuri de asociații.

Este problematică de asemenea selectarea unor itemi pentru a contura *permisivitatea comunității la protest*. Care itemi reprezintă acest

³⁹ ... și pentru ca variațiile itemilor care surprind frecvența lecturii revistelor și navigării pe internet nu dau seamă de același concept latent ca și în cazul lecturii ziarelor, audierii radioului și vizionării televizorului...

⁴⁰ Pentru procente vezi anexe, secțiunea 10. Hi-pătrat este semnificativ, coeficientul $C = 0,274$, iar coeficientul $V = 0,285$, pentru un tabel 2X2.

⁴¹ Vezi anexa, secțiunea 11.

lucru mai bine.: cei ce se referă la participare posibilă sau la o participare propriu-zisă? Permisivitatea este indicată de faptul dacă un individ *a* participat realmente a grevă sau *a* semnat o petiție de protest sau de faptul că *ar* participa la o grevă respectiv *ar* semna o petiție. Credem că orizontul posibilului este cel mai relevant. El înglobează experiența trecutului și percepția prezentă a câmpului social. Dar răspunsurile la asemenea itemi ar putea fi viciați de dezirabilul social și nu ar ține cont de realizabilul social, de faptul că represuniile vor fi mari, adică avem de a face cu un mediu închis, puțin integrativ. Analiza datelor ne indică că orizontul posibilelor acțiuni protestatate se corelează cel mai bine cu ceilalți indicatori ai participării civice a studentului.

Încercând să construim un *indicator general* al acestui concept am utilizat următorii itemi: frecvența citirii ziarelor, participarea la manifestările organizate de diferite asociații și organizații, disponibilitatea de a participa la acțiuni de protest, participarea la vot în turul I la prezidențiale 2000, participare la întâlniri cu reprezentanți politici în campanii electorale, participare la întâlniri cu caracter politic⁴².

Membrii unei asociații sau organizații sunt semnificativ mai angajați civic decât non-membrii. Aceasta confirmă ipoteza de mai sus că organizațiile sunt artizani ai integrării, fiind un bun indicator al acestuia⁴³.

Chiar dacă partajăm populația studențească în indivizi cu capital social mare, mediu și mic⁴⁴ nu putem să estimăm ce anume înseamnă aceasta, mai mult decât să spunem că au participat sau nu la vot, că participă la manifestațiile organizațiilor sau că citesc ziare. Din aceste date nu pute să indicăm efectele pe care îl are un asemenea capital. Nu putem secționa acest indicator sumativ continuu, în mare, mic sau mediu, fără un grad destul de mare de arbitrar. A spune că acest grup social are un capital mic sau mare este de asemenea arbitrar fără cercetări suplimentare.

⁴² Indicator sumativ.

⁴³ O observație interesantă este că cei ce se consideră persoane credincioase sunt mai angajate civic.

⁴⁴ Cei cu un capital integrativ mare (între 20 și 100) sunt în procent de 57, 8. Cei cu capital mic (între -100 și -20) sunt în procent de 7,1. Iar cei cu capital mediu 35,1%.

3. Încredere

Încrederea se referă, în ultimă instanță, la disponibilitatea de a intra în interacțiune. Chiar dacă individul este integrat într-o rețea complexă, dacă el nu este disponibil, nu putem vorbi, într-adevăr, de un capital social. E vorba despre un potențial interacțional, cauzat de un factor ideologic, care poate avea diverse surse. El poate fi rezultatul interacțional, sau al similarităților percepute ca urmare a unei comunități integrative, sau un factor extrasocietal care creditează alteritatea (forțe supranaturale care veghează la împlinirea contractului). Spre deosebire de celelalte tipuri de capital social care sunt concepte actualizante, avem de a face aici, cu un concept potențial. Capitalul de încredere "lubrifiază" relațiile umane, e sociabilitatea lor, factorul care dă seama de socialitatea lor pozitivă.

În cercetarea la care facem referință se măsoară încrederea în instituții. Sunt reperabile trei concepte ale încrederii în instituții: (1) *ale spațiului universitar*: conducerea Universității, asociații și organizații studentești, fundații și ONG-uri; (2) *locale*: policlinica studentească, celelalte policlinici și spitale; (3) *instituții mondiale*: instituții monetare internaționale, investitori străini, Uniunea Europeană⁴⁵.

Cei ce sunt mai angajați civic nu au încredere mai mare în instituții, față de cei care nu sunt angajați civic. Etnicii maghiari au încredere mai puțină în instituțiile locale. Explicația este evidentă. Pe de o parte instituțiile locale nu sunt prea prietenoase cu aceștia și pe de altă parte aceștia au un complex minoritar puternic, care accentuează aceste probleme.

Membrii diferitelor asociații și organizații de etnie maghiară au încredere în instituțiile străine mai mare față de non-membrii atât maghiari, cât și români⁴⁶. Explicația ar fi faptul că aceștia sunt continuu finanțați și sprijiniți de instituții străine, atât maghiare, cât și non-maghiare.

O observație interesantă este aceea că cei care preferă un stat mai puțin liberal, un stat maximal⁴⁷, au încredere mai mare în instituții⁴⁸.

⁴⁵ Conceptele au fost obținute prin analiza componentelor principale aplicate unui set de întrebări care măsoară încrederea pe următoarea scală: foarte multă (încredere), multă (încredere), puțină (încredere) și foarte puțină/deloc (încredere). Vezi anexa, secțiunea 12.

⁴⁶ Testul F = 3,709 pentru un nivel de semnificație de 0,026. Testul Levene este 9,909 pentru un nivel de semnificație 0,00.

⁴⁷ Răspunsuri la întrebarea: "Există păreri diferite despre ceea ce ar trebui să facă statul în unele situații. După părerea ta, în ce măsură statul ar trebui să intervină în: Ținerea sub control a prețurilor; Stabilirea salariilor din sectorul privat; Treburile localității în care trăiești; Activitatea presei; Activitatea partidelor politice".

⁴⁸ Vezi anexa, secțiunea 13.

Studentii care au mai mare încredere în instituții sunt și înclinați să cedeze o parte din libertățile democratice și economice statului. Chiar dacă ei nu resping o orientare ideologică capitalistă⁴⁹.

Capitalul social este un concept multidimensional. Am încercat să nu ne exonerăm discursul nostru exclusiv într-un spațiu abstract al teoreticului, ci am încercat să exemplificăm concret schema operațională propusă. Însă uneori datele au fost insuficiente. Ele au indicat că cele trei dimensiuni sunt relativ izolate unele de altele, indicatorii care au încercat, poartă spre o direcție care exclude afinitățile între acestea. În ciuda acestui fapt cele trei concepte nu sunt independente ele provin din aceleași tipuri de resurse, cele comunitare. Dar comunitatea e un fenomen cu multe fețe și uneori greu de măsurat.

Referințe bibliografice:

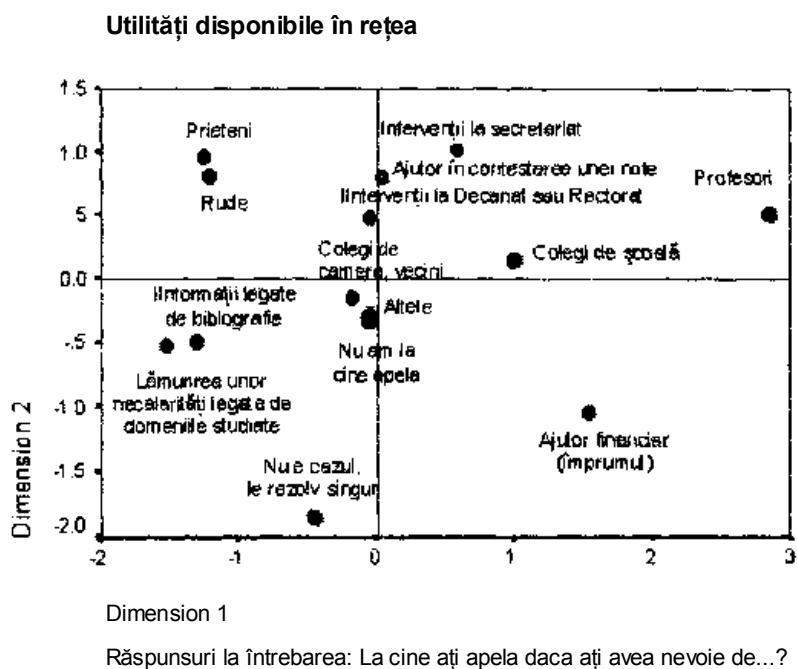
- Bădescu, Gabriel (2001) "Social Capital as a Policy Tool", manuscris nepublicat.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Lois (1992) *An Invitation to Reflexive Sociology*, Chicago : Chicago University Press.
- Bourdieu, Pierre (1999) *Despre televiziune*, București : Editura Meridiane.
- Bourdieu, Pierre (1999) *Rațiuni practice*, București : Editura Meridiane.
- Bourdieu, Pierre (2000) *Simț practic*, Iași : Institutul European.
- Colier, P. (1998) "Social Capital and Poverty", accesibil on line pe site-ul Băncii Mondiale.
- Granovetter, J. (1973) *The Strength of Weak Ties*, in *American Journal of Sociology*.
- Hetherington, Marc J. (1998) "The Political Relevance of Political Trust", in *American Political Science Review*, vol. 92, nr. 4, decembrie 1998.

⁴⁹ Răspunsuri la întrebarea: "Ești de acord cu următoarele afirmații? Mai bine un loc de muncă *nesigur*, dar *bine plătit*, decât un loc de muncă *sigur*, dar *plătit mai prost*; Economia funcționează mai eficient cu mai multe *întreprinderi private* decât cu mai multe *întreprinderi de stat*".

- Hetherington, Marc J. (1999) "The Effect of Political Trust on Presidential Vote, 1986-96", in *American Political Science Review*, vol. 93, nr. 2, iunie 1999.
- Newton – Kenneth – Norris (1999) "Confidence in Public Institutions: Faith, Culture or Performance ?", paper presented at the 1999 Annual Meeting of the American Political Science Association.
- Putnam, Robert (1993) *Making Democracy Work*, Harvard : Harvard University Press.
- Putnam, Robert (1995) "Turning in, Turning out: The Strange Disappearance of Social Capital in America", in *Political Science and Politics*, decembrie 1995.
- Sandu, Dumitru (1999) *Spațiul social al tranziției*, Iași : Editura Polirom.
- Uslaner, E. (1999a) "Trust and Consequence" (www.bsos.umd.edu-gvpt/uslaner).
- Uslaner, E. (1999b) "The Moral Foundation of Trust" (www.bsos.umd.edu-gvpt/uslaner).

Anexe

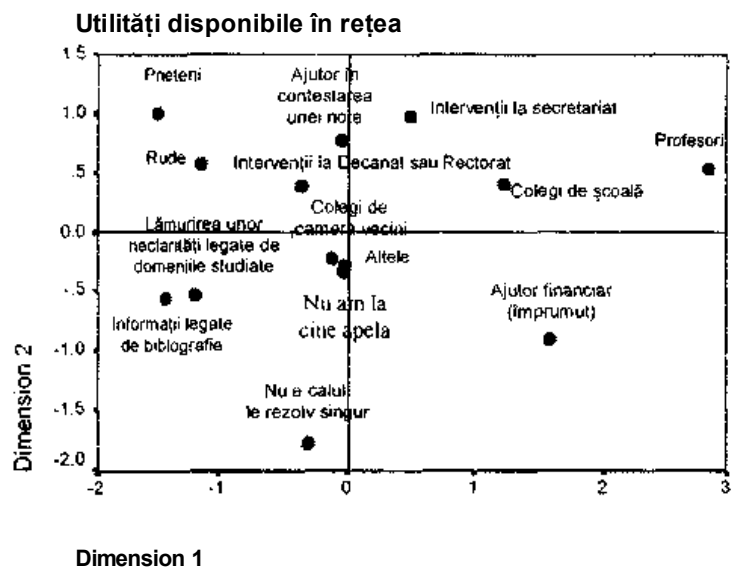
Secțiunea nr. 1



Secțiunea nr. 2

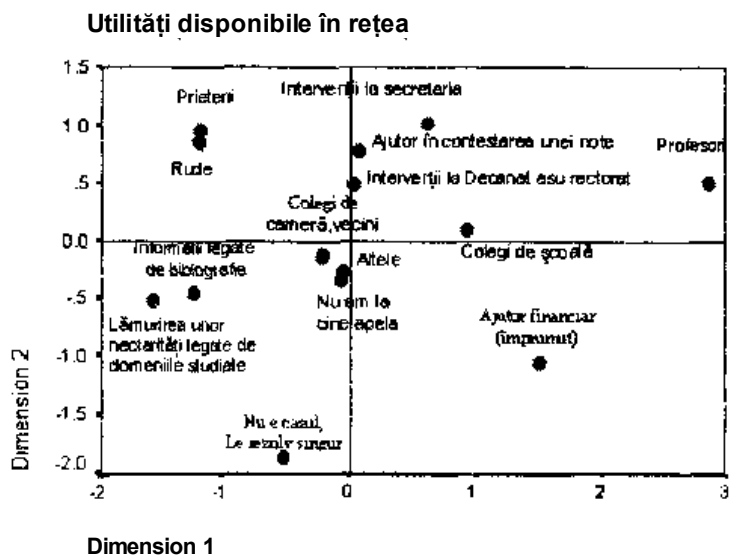
<p>Cs. La cine ai apela dacă ai avea nevoie de...?</p> <p>(Datele din celule sunt procente de răspunsuri afirmative)</p>	<i>Nu e cazul, le rezolv singur</i>	<i>Nu am la cine apela</i>	<i>Rude</i>	<i>Prieteni</i>	<i>Colegi de cameră, vecini</i>	<i>Colegi de școală</i>	<i>Profesori</i>	<i>Altele</i>
<i>Ajutor financiar (împrumut)</i>	6.7	0.7	53.2	55.1	20.1	7.0	0.7	2.5
<i>Intervenții la Decanat sau Rectorat</i>	33.5	7.4	7.0	8.8	1.6	6.1	41.5	2.9
<i>Informații legate de bibliografie/surse suplimentare</i>	81	0.6	2.1	13.9	7.8	40.1	64.4	3.2
<i>Lămurirea unor neclarități legate de domeniile studiate</i>	4.8	0.3	1.7	10.6	6.7	37.1	71.3	1.5
<i>Intervenții la secretariat/serviciu social</i>	51.6	8.8	3.0	9.0	1.9	7.7	15.8	7.3
<i>Ajutor în contestarea unei note</i>	41.8	7.0	1.5	3.0	0.7	6.5	39.7	2.9

Secțiunea nr. 3
Români



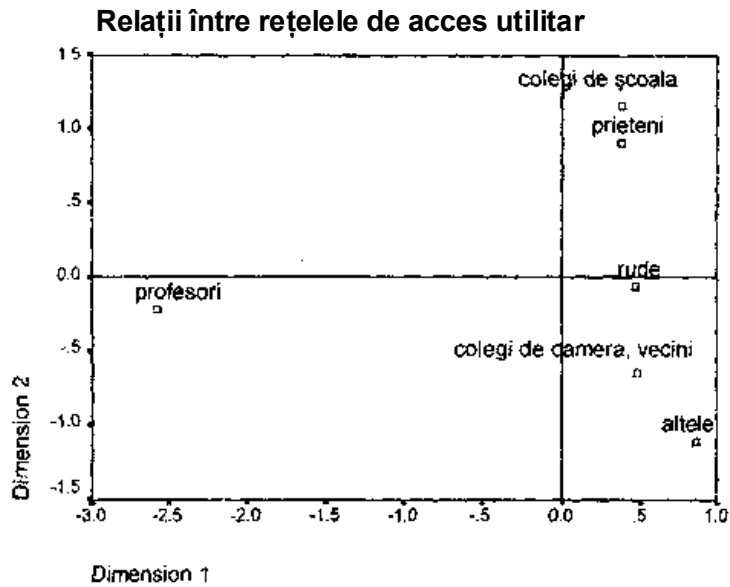
Răspunsuri la întrebarea: La cine ați apela dacă ați avea nevoie de...?

Secțiunea nr. 4
Maghiari



Răspunsuri la întrebarea: La cine ați apela dacă ați avea nevoie de...?

Secțiunea nr. 5

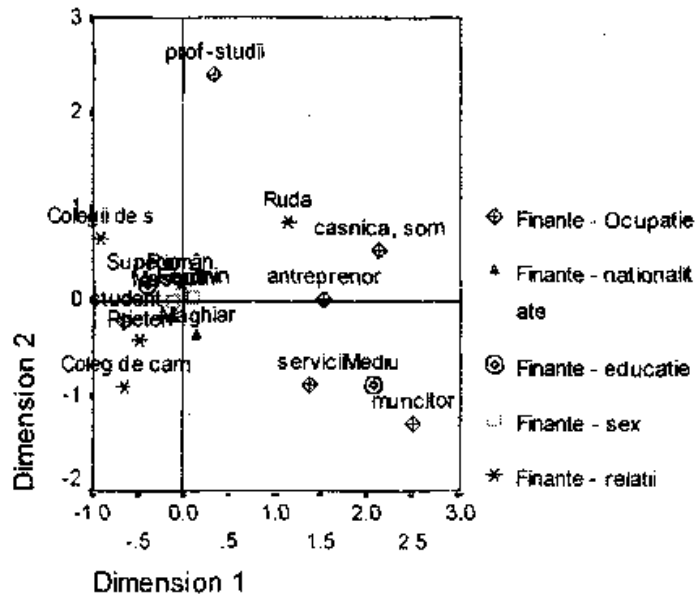


Secțiunea nr. 6

Rețele financiare (împrumut)

Harta rețelelor

(împrumut)



Capital social. Comunitatea înțeleasă ca resursă

Dimensiunile Variabilelor

	1.	2.
Relații	.557	.366
Sex	.010	.000
Educație	.740	.135
Naționalitate	.006	.054
Ocupație	.791	.788

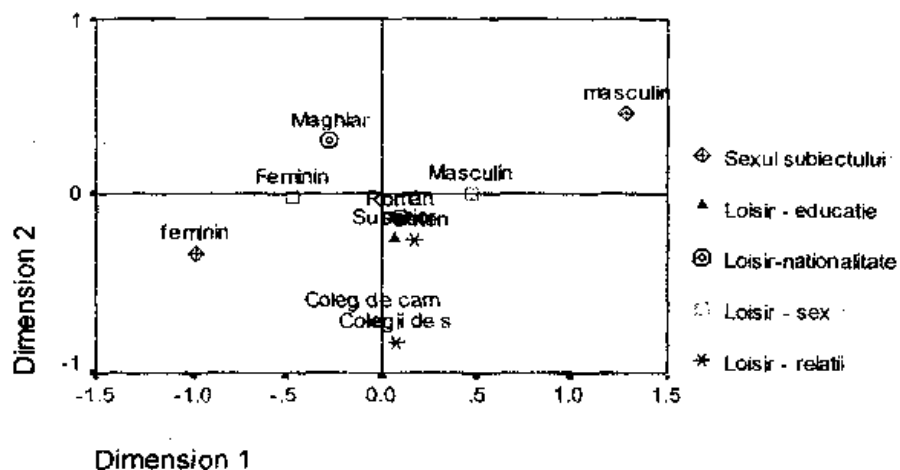
Secțiunea nr. 7

Relații financiare – ocupație	Relații financiare – relații						<i>Total</i>
	<i>Ruda</i>	<i>Prieten</i>	<i>Coleg de cameră, vecin</i>	<i>Colegii de școală</i>	<i>Profesor</i>	<i>Altul</i>	
<i>Student</i>	28,4%	91.8%	98.8%	93.6%			73.8%
<i>Servicii</i>	17.4%	2.0%	1.2%				6.2%
<i>Profesii- studii sup</i>	33.2%	4.0%		6.4%	100.0%	83.3%	12.7%
<i>Casnica, șomer</i>	6.1%	0.2%					1.8%
<i>Muncitor</i>	10.3%	1.4%					3.7%
<i>Antreprenor</i>	4.5%	0.6%				16.7%	1.7%
<i>Total</i>	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Secțiunea nr. 8
Rețele de loisir

Harta rețelelor

(loisir)



Secțiunea nr. 9
Conectarea studenților la diferite canale media

Cât de des...?	<i>citești ziare</i>	<i>citești reviste</i>	<i>ascuți radio</i>	<i>te uiți la tv.</i>
<i>Deloc</i>	12.4%	3.7%	5.1%	6.0%
<i>O data pe luna sau mai rar</i>	21.0%	25.8%	3.6%	14.4%
<i>De cateva ori pe luna</i>	28.7%	47.7%	6.2%	19.8%
<i>De cateva ori pe săptămâna</i>	28.0%	21.0%	17.3%	21.4%
<i>Zilnic</i>	9.5%	1.5%	67.8%	38.0%
<i>Nu e cazul</i>	0.0%	0.0%	0.1%	0.3%
<i>Nu știu / nu răspund</i>	0.3%	0.2%	0.0%	0.0%

Secțiunea nr. 10

Etnie	Ești membru al unor organizații sau asociații?			<i>Total</i>
	<i>Nu</i>	<i>Da</i>	<i>NR</i>	
<i>Roman</i>	77.5%	48.5	60.0%	68.9%
<i>Maghiar</i>	22.5%	51.5	40.0%	31.1%
<i>Total</i>	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Secțiunea nr. 11

Tip de organizații	<u>Etnie</u>		<i>Total</i>
	<i>Români</i>	<i>Maghiari</i>	
Organizații de tip sindical- atitudinal	10.1%	58.8%	37.2%
<i>Asociații studentesc științific- culturale</i>	53%	13.9%	31.3%
<i>Asociații de atitudinal</i>	8.7%	5.3%	6.8%
<i>Asociații de divertisment</i>	19.5%	18.2%	18.8%
<i>Altele</i>	8.7%	3.7%	6%
<i>Total</i>	44.3%	55.7%	100%

Secțiunea nr. 12

Câtă încredere aveți în activitatea următorilor...?	Concepte latente		
	<i>încredere în inițuții</i>		
	<i>Internaționale</i>	<i>Locale</i>	<i>Ale spațiului universitar</i>
<i>N.A.T.O.</i>	0.90		
<i>Uniunea Europeana</i>	0.90		
<i>Instituții monetare internaționale (F.M.I., Banca Mondiala)</i>	0.78		
<i>investitori străini</i>	0.53	0.45	
<i>Primăria Cluj</i>		0.82	
<i>Politia Cluj</i>		0.78	
<i>celelalte policlinici si spitale clujene</i>		0.61	
<i>Policlinica Studențeasca ?</i>		0.59	
<i>asociații si organizații studențești</i>			0.80
<i>conducerea Universității</i>			0.73
<i>fundații/ ONG-uri</i>			0.63

Metodă de extragere: Analiza Componentelor Principale.

Meodă de Rotație: Varimax cu normalizare Kaiser.

KMO: 0,768.

Concepte	Varianță explicată	% din Varianță explicată	% Cumulative Varianță Explicată
<i>1</i>	4.2	38.0	38.0
<i>2</i>	1.5	13.2	51.2
<i>3</i>	1.3	11.6	62.8

Capital social. Comunitatea înțeleasă ca resursă

Secțiunea nr. 13

		<i>Încredere în instituții străine</i>	<i>Încredere în instituții locale (mun)</i>	<i>Încredere în Instituții universitare</i>	<i>Stat Maximal</i>
Coeficientul Pearson de Corelație	<i>Încredere în instituții străine</i>	1.000			
	<i>Încredere în instituții locale (mun)</i>	0.000	1.000		
	<i>Încredere în instituții universitare</i>	0.000	0.000	1.000	
	<i>Stat Maximal</i>	0.270	0.122	0.102	1.000
Nivelul de semnificație (2-tailed)	<i>Încredere în instituții străine</i>				
	<i>Încredere în instituții locale (mun)</i>	1.000			
	<i>Încredere în instituții universitare</i>	1.000	1.000		
	<i>Stat Maximal</i>	0.000	0.000	0.003	
Număr de cazuri (ponderate)	<i>Încredere în instituții străine</i>	870			
	<i>Încredere în instituții locale (mun)</i>	870	870		
	<i>Încredere în instituții universitare</i>	870	870	870	
	<i>Stat Maximal</i>	870	870	870	870